

ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על-שפת הים: ותרגל חכמת שלמה: מחכמת כל-בני-קדם ומוכל חכמת ניגרים: ויחכם מכל-האדם מאיתן האזרחי והיגון וכלכל ודרדע בני מחול ויהי-ישגו בכל-הגוים סביב: וידבר שלשת אלפים כישל ויהי שירו חמישה ואלף: וידבר על-העצים מן-הארץ אשר בלבנו ועד האוב אשר יצא בקיר וידבר על-ההבנה ועל-העוף ועל-הרמש ועל-הדגים: ויבאו מכל-העמים לישמע את חכמת שלמה נבאת כל-מלכי הארץ אשר שמעו את-חכמתו:

לכמה ב' ו' ל' -

2 (יב) שלשה אלפים משל. אינם נמצאים אצלינו וכן יהיה שירו חמישה ואלף כי רבים ספרים אברו לישראל בגלותם וכן הם שחבר-בחכמת השבע כמו שאמר וידבר על העצים שהודיע בעם ורפואתם וכן על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים בכל מה שתחת גלגל הירח נברתו חכמתו וחבר בהם ספרו ואינם נמצאים אצלינו.

י"ג

3 (יג) וידבר מן הסנים מן הארץ אשר בלבנו וכו'. הנה זה הדבור הוא להודיע סמיכותם ויסודותיהם ומשגיחם סעלימים וזה העיון נכפטי כסה ודמה שכדיע פס זה מוסלחיהם ברפואת האדם למזונותיו והנה כלל עיונו כל הממחים מהיומך נכבד עד היתר סחית והנה כחן מנייה-בכבוד וזולת כבוד מלך סעלימים ורביהם ומלך סבע המזון שיזונו ממנו זה שכלשך סעייהם סעלימים יומך שלמות סחיה לורחם אשר סודרו ממנה לוחם סעלימים יומך וכיכודם וגם כן הנה מה שממנו יומך מתיחס לטבע הדומה ויומך גם החמור הוא יומך מצע ככבוד כי המזון דומה בלוחם מה לגיון ולזה הוא מבוחר כי הארץ אשר בלבנו הוא יומך נכבד הסרעדה מהאזוב אשר דקיר כי ספלות המנה סהוא יומך שלמות ממד ואיכיו יומך רבים ומזון האזוב הוא יומך גם ולזה סיה סילף עקיר וכלל הנה נחמלר מזה המקום סהוא דבר בכל הממחים מן יומך גדול ועד היתר קפן ומן סיומך נכבד ועד היתר סחית ודבר ג"כ כזה האופן על מהי סהולך ועל סעלימים ועל סרומש סל הארץ ועל הדגים והנה נכבד בהדרגה כתי סהולך הוא יומך נכבד מהעוף ולזה הוא מושה ג"מ ננוסן והעוף לף עשה כן אכל עשה בליה שלימה ואלוה רמש הארץ עשה בליה סהולך סחית נכבד כההכר גם כן מענין אחר כי הוא יומך סחית ממד כהזנות סיונו מהס יומך קרובים לטבע הדומם וזה כלל מניי סעלימים סהולך והנה רמש סהולך יומך נכבד מההגים כי הדגים ימשו בליה שלמה וישסו סהס רכיו מוסלל לחושט כהום סיומדי אשר יטמך בליהם והנה דמור אלה הדגים כלם הוא למוך כספר סעלימים וכספר ג"מ וסס כעלמך סרעה ממלו סדכרים:

א"ל

6

7

תניא רבי שמעון בן מנסיא אומר קהלת אינו מטמא את הידים מפני שחכמתו של שלמה היא אמרו לו וכי זו בלבד אמר והלא כבר נאמר וידבר שלשת אלפים משל ואומר אל תוסף על דבריו מאי ואומר וכי תימא מימר טובא אמר דאי בעי איכתיב ודאי בעי לא איכתיב תא שמע אל תוסף על דבריו

לכמה ב' ו' ל' -

8

דאי בעי כתב ואי בעי לא כתב - ולעולם מה שכתב משלות בעלמא נינהו, ולא מפי הקדוש ברוך הוא: תא שמע אל תוסף על דבריו - מדקאסר להוסיף עליהן, שמע מינה ברוח הקודש אמרו:

ל"ה

7

ולעד"נ כי האלהים נתן חכמה לשלמה, והתבונה שהוא להבין דבר מתוך דבר היתה הרבה מאד על שיעור החכמה שנתן לו, כי החכמה היא ראשי פרקים שמסר לו הקב"ה והוא היה מבין דבר מתוך דבר מדעתו הרבה מאד, והיינו אומ' ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד, ולא אמר ויתן אלהים חכמה ותבונה הרבה מאד. ולפי שהחכמה היתירה מוציאה את האדם מדעתו בהיותו מתבודד בעומק החכמה משתאה לדעת ובההיא דבן עזאי ובן זומא, וכמ'ש שלמה ע"ה אל תחכם יותר למה תשומם, לז"א שהיה לו רוחב לב להכיל כל החכמה והתבונה הנ' עד שלא יהיה משתומם ומחשבותיו תמהים וסעיפיו, וז"א ורוחב לב שהוא גדר אל החכמה והתבונה הנ' כחול הזה העומד על שפת הים לגדר, והוא מעין הנז"ל לחז"ל אבל בסגנון אחר וקל להבין, ובזה נסתלקה קושיית הרד"ק ז"ל.

ל"ה

(יא) ויחכם מכל האדם - כמשעו: איהו והימן וככלל ודרדע. לחין היו בני זרה בני יהודה שנאמר (בדברי הימים א' ב' ו') וגבי זרם זמרי ואיתן (היו לויים מסוררים): בני מחור. היו יודעים ליסד מומורים האמורים במחולות סור שהיו הלויים אומרים על דוכס מומורים סיסדו כספר תהלים משכיל לזיתן האזרחי ומשכיל להימן האזרחי. מדרש אגדה בפסיקתא. מכל האדם, זה אדם הראשון. איתן האזרחי. זה אנררס. הימן זה משה. וכלכל זה יוסף. ודרדע זה דור המדבר. מחול שנומל להם על מעשה העגל: (יב) שלשה אלפים משל. שלשת למודי משלות שלם פעמים כחוב משלי שלמה כספר משלי: ויהי שירו חמישה, שלשה אלה וסיר השירים וקהלת: ואלף. כלל א' כדי הוא ללמוד ומדרש אגדה שהיא אומר בכל ספוק שלשת אלפים משל ועל כל משל אלף וחמשה עעמים: (יג) וידבר על העצים. מה רפואת כל אמת ועץ פלוני וסיה לבנין פלוני וליעט נקרקע פלונית וכן על הבהמה מה רפואתה וסיקר גידוליה ומאללה ומדרש אגדה מה ראה מזורע ליעטר כנבנה סענוהים וכנמוך סענומוס ועל הבהמה ועל העוף. מה ראה זה להיות כשר כשחיה

ל"ה

כס"א י"א, י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט

5

ואתנבי על מלכי בית דוד דעתידין למשלט בעלמא הדין ובעלמא דאתי דמשיחא ואתנבי על בעירא ועל עופא ועל ריחשא ועל נוניא:

לכמה ב' ו' ל' -

ומכל חכמת מצרים. מה היתה חכמת מצרים? את מוצא, כשביקש שלמ לבנות בית המקדש, שלח אצל פרעה נכה, אמר לו, שלח לי אומנין כשכרן לך שאני מבקש לבנות בית המקדש, מה עשה פרעה, כנס אצלו כל אצטרולוגין שי [חזוים בכוכבים], ואמר להם, צפו וראו בני אדם שעתידין למות בשנה הזו, ואשלח אצלו, כדי שאבא עליו בתרעומת, ואומר לו תן לו דמים מאומנין שהרגו כשבאו אצל שלמה, צפה ברוח הקודש שהם מתים באותה שנה, נתן להם תכריכיהן ושלחן והחזירן אצלו, שלח לו לומר בידם, (שלמה המלך שלח על י האומנין לומר לפרעה) (בפסיקתא הגירסא, וכותב לו בידם) לא היה לך תכריכי לקבור בהן את מתין, הרי הם ותכריכיהן, לך קבור מתין, לכך נאמר ומו חכמת מצרים.

ויחכם מכל האדם. מאדם הראשון, ומה היתה חכמתו, את מוצא, שכשען שאמר הקדוש ברוך הוא לבראות את האדם, נמלך במלאכי השרת, אמר להו (בראשית א' כ"ו), נעשה אדם בצלמנו, אמרו לפניו (תהלים ח' ה'), כמה אנוש כ תזכרנו, אמר להם, אדם שאני רוצה לבראות, תהא חכמתו מרוכה משלכך מה עשה, כנס כל בהמה וחייה ועוף והעבירן לפניהם, אמר להם, מה שמות של אלו, לא ידעו, כיון שכרא אדם, העבירן לפניו, אמר לו, מה שמותן ש אלו, אמר, לזה נאה לקרותו שור, ולזה ארי, ולזה סוס, ולזה חמור, ולזה גמ ולזה נשר, וכן כלם

מאיתן האזרחי והימן וכו'. מאיתן האזרחי, זה אברהם שנאמר (תהלים פ"ט א') ,משכיל לאיתן האזרחי". והימן, זה משה, שנאמר (במדבר י"ב ז') ,בכתי ביתי נאמן הוא. וכלכל, זה יוסף, שנאמר (בראשית מ"ו י"ב) ,ויכלכל יוסף" אמרו המצרים, כלום מלך עלינו עבד זה אלא בחכמתו, מה עשו לו, הביא לו שבעים פתקין כתבו עליהן שבעים לשון והיו משליכין לפניו, וקרא כי אחד ואחד כלשונו, ולא עוד, אלא שהיה מדבר כלשון הקודש, שלא היו יודעים ולא היה בהן כח לשמוע, שנאמר, (תהלים פ"א ו') ,עדות ביהוסף שמו בצאת על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע". ודרדע, זה דור המדבר, שהיה בה דעה. בני מחול, אלו בני ישראל, שמחלה להם השכינה במעשה העגל, (במדבר משלי מסיים) ויהי שמו ככל הגוים סביב, זה חכמתו שיצאתה מסוף העולג ועד סופו.

ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד-דעת העם ואין וחקר תקן משלים הרבה: בקש קהלת לך דברי-חיפין וכתוב ישר דברי אמת: דברי חכמים פדרב וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד:

לכמה ב' ו' ל' -

ל"ה

שמע פני מסר אביך ואל תטוש תורת אמך³⁴. היה המלך שלמה
 אבי העולם * החכמה, ומפני זה נהג בכל דברי משליו העליונים ומוסריו הפנימיים
 ירא לכל בני העולם, בני. יאמר שם: שמע בני³⁵, ירא את ד' בני³⁶, חכם בני ושמו
 בני אם יפתוך חטאים³⁷, בני לדברי הקשיבה³⁸, ורבים כיוצא בהם, וידוע כי מלת
 גזור * מבנין, לפי שהבן בנין האב, והאב יסודו ועיקרו, כן שלמה היה יסוד החכמה,
 מי כל הדורות הבאים אחריו היו בניו שלו, ולכך יתמיד לקרוא את הכל, בני, לפי
 חכמה גיחנה לו במתנה, ומניין, שכתוב: וד' נתן חכמה לשלמה*, וכל יודעה דור
 ר דור אינם אלא בניין חכמתו

ד' נתן חכמה לשלמה*

10

שהאלהים הוא הנותן דעת, שאין בו שקר, לידע איך קם העולם, ומעשה המזלות, הראש
 והסוף ואמצעות הזמנים, ואלכסונות הזנבות, ואיך יעשו הזמנים מרוצת השמים, וקביעות
 הכוכבים, לחות הבהמות וחמת החיות, תוקף הרוחות ומחשבות אדם, יחסי האילנות וכחות
 השרשים. כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי*. כל זה ידע בתורה, והכל מצא בה,
 בפירושה, בדקדוקיה, באותיותיה ובקוציה, כאשר הזכרתי, וכן אמר בו הכתוב, ותרב חכמת
 שלמה מחכמת כל בני קדם³⁹, כלומר שהיה בקי מהם בקסמים ובנחשים, שזו היא חכמתם,
 שנאמר, כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים⁴⁰, וכך אמרו⁴¹, מה היתה חכמתן של בני קדם,
 שהיו יודעים⁴² וערומים בטייר*. ומכל חכמת מצרים⁴³, שהיה בקי בכשפים שהיא חכמת
 מצרים*, ובטבע הצומח, כידוע מספר העבודה המצרית⁴⁴, שהיו בקיאים מאד בענין הזריעות
 וההרכבה במינין. וכך אמרו⁴⁵, אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ ישראל, וכיצד היה נוטען,
 אלא שלמה חכם היה והיה ידע עיקר משחיתו⁴⁶ של עולם, למה מציון מכלל יופי אלהים
 הופיע⁴⁷, מציון נשתכלל⁴⁸ כל העולם כולו, כיצד, למה נקראת אבן שתיה, שממנה נשתת
 העולם, והיה שלמה ידע איזהו גיד שהוא הולך לכוש, ונטע עליו פלפלין, ומיד היו עושין
 פירות, שכן הוא אומר ונטעתי בהם עץ כל פרי⁴⁹.

ה' נתן חכמה לשלמה*

11

דף יד ע"ב אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שתקן שלמה עירובין ונטילת ידים
 יצתה בת קול ואמרה (משלי כב) "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני". (שם כז) "חכם בני

והחכמה ככפיפה זו שנטלון אותה נאזניה ואין כונעין זה עירובין אזניס להולאת שנת שאסור להוליא מרשותו לרשות ארבע שנים כה"י:

12

העולם בעתיד בהקנינים הנשגבים של המדות והדעות, שהן
 אורו של עולם הגנוזות באור תורה, עד אשר ע"י העליה
 היוצאת מתוך ההרגל המעשי יבא העולם למצב הנכון והנשא,
 שלא ילמדו עוד איש רעהו ואיש את אחיו לדעת את ד' כי כולם
 ידעו אותו מקטנם ועד גדולם! אמנם לולא תורת ד' שהיא אירה
 לעולם בהדרכה זאת, היתה דעת האדם החלושה נוטה שצריך
 לקבוץ ולאחוז בתכליות עצמן, בשרשי הדעות והמדות
 החמדיות, ולפנות עורף חלילה אל המעשים הרבים שהם נועדו
 ע"פ עצת ד' להכין הדרך לכל אלה. חלושי הדעות הללו נמצאו
 ג"כ בהרבה דורות, שהתאזרו בגילוי פנים וחוצפא סגיא, לגלות
 פנים בתורה שלא כהלכה, ומרשיעי ברית כאלה פשטו יד
 בנטיעות המעשיות לבטלן. ועוד הוסיפו סרה לאמר שהעסק
 במעשים ודקדוקם יעתיק את האדם מלכת עד השורש של
 הדיעות והמדות עצמן, וישחקע במעשים שהם עומדים עוד
 הרחק מהמכוון הפנימי של יסודה של תורה. אמנם יד' עשתה
 זאת שבאה המציאות וטפתה אותה על פניהם, שהרי במי אנו
 מוצאים כל מדה קדושה וטהורה, באיזה אומה אנו מוצאים דעת
 אלהים אחד בטהרה וברורה, הלא באומה הקדושה ובבחיירי
 בניה ששמו להם דרך התורה לקו, והרבו לדקדק במצות
 ובפרטיהן, ואלה הדקדוקים היו להם למחיה לרומם נפשם,
 לקדשם ולזככם במדות נעלות וקדושות, בקדושה, ענוה, אהבת
 צדק ואהבת הבריות, וכל מדות מפוארות שהן תפארת לו לאדם.

עג. א"ר יהודה אמר שמואל, בשעה שתיקן שלמה
 עירובין ונטילת ידים, יצתה ב"ק ואמרה בני אם חכם
 לבך ישמח לבי גם אני, חכם בני ושמוח לבי ואשיבה
 חורפי דבר. התורה האלהית היא בנוייה על יסוד חיוב האדם
 בעבודת ד' כדברים מעשיים, שהם דוקא בונים את בנין
 הרוחניות של הדעות הטהורות והמדות הקדושות באדם, בכללו
 ובפרטיו. והנה לולא החכמה האלהית שהאירה עינינו במה
 לזכות את ארחנו ולמדה אותנו דרך חיים, שדוקא בעבודת ד'
 במעשה נזכה לאושר הקנינים הנעלים הרוחניים, ואם נחפוץ
 לאנות את עצמנו ולאמר שנזכה לקניני הדיעות האמיתיות
 והמדות הטהורות מצד עצמן, מצד היושר והמאור שיש בהן
 עצמן במושכלן ואופין הרוחני, לא תעלה זאת בידינו. כי האדם
 בכלל כל ימי חלדו הוא דומה בערך תכלית השלמות לנער,
 שצריך חינוך מעשי בהנהגותיו בנימוס ובד"א, וכל (כל)
 שלימות הטעונה חינוך מעשי היא טובה לאדם להשריש עצמו
 בהם בימי הנערות דוקא, כלימוד אומניות וכתיבה וכיו"ב. ורק
 בהתרגלו בחינוך מעשי ע"י דקדוק פרטי באומנות המעשית, רק
 אז יעלה במבחר ימיו וזקנותו להשכיל להרחיב את אומנותו ע"פ
 דרכי שכל של הרחבה, עד שימצא כלים חדשים נאותים ליהנות
 בהם הבריות. כן בכלל כל ימי חיי האדם כשמתרגל במעשים
 טובים, והמה מצות התורה כולן, שהן עצות עליונות להחריט
 על ידן עמוק עמוק בנפש האדם כל דבר אמת וכל מדה קדושה
 וחשובה, רק אז יזכה לעצמו לשלימות הרוחניות, ויזכה את

13